कुत्स आङ्गिरसः। ऋभवः। जगती, ५, ९ त्रिष्टुप्।

ततं मे अपस्तदु तायते पुनः स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय शस्यते।

अयं समुद्र इह विश्वदेव्यः स्वाहाकृतस्य समु तृप्णुत ऋभवः॥ १.११०.०१

ऋभवः- चित्किरणाः। मे- मम। अपः- उदकोपलक्षितजीवाधारशक्तिप्रवाहः। ततम्- विस्तृतः। पुनः। तायते- विस्तारितः। स्वादिष्ठा- मधुरा। धीतिः- धारणा। उचथाय- मन्त्राय। शस्यते- महीयते। इह- अत्र अस्मिन्नुपासने। अयम्- एषः। समुद्रः- हृत्समुद्रस्थरसः। विश्वदेव्यः- सर्वदेवमादनार्थं निष्पन्नः। स्वाहाकृतस्य- स्वाहोपलक्षिताह्वाने। सुष्ठु आभिमुख्येन आह्वानं स्वाहा। ह्वेञ् शब्दे। सम्- सम्यक्। तृप्णुत- तृप्तिं अनुभवत। तृप प्रीणने॥१॥

आभोगयं प्र यदिच्छन्त ऐतनापाकाः प्राञ्चो मम के चिदापयः।

सौधन्वनासश्चरितस्य भूमनागच्छत सवितुर्दाशुषो गृहम्॥ १.११०.०२

अपाकाः- परिपक्वज्ञानाः। प्राञ्चाः- प्राचीनाः। मम- मदर्थम्। आपयः- अनुग्रहं प्रापयितारः। केचित्- दुर्लभा ऋभवः। यत्- यदा। आभोगयम्- रसानुभवम्। प्र- प्रकर्षेण। इच्छन्तः। ऐतन- अगच्छन्। इण् गतौ। तदा। सौधन्वानासः- शोभनान्तरिक्षस्थाः सन्तः। चरितस्य- स्वशोभनचारित्रस्य। भूमना- विस्तारेण। सवितुः- रसनिष्पादकस्य। दाशुषः- दातुः मम। गृहम्- सदनम्। आगच्छत॥२॥

तत्सविता वोऽमृतत्वमासुवदगोह्यं यच्छ्रवयन्त ऐतन।

त्यं चिच्चमसमसुरस्य भक्षणमेकं सन्तमकृणुता चतुर्वयम्॥ १.११०.०३

Dr. Rangaji

यत्- यदा। श्रवयन्तः- चिदाकाशस्थमन्त्रश्रवणोपलक्षितानुभूतिमिच्छन्तः। अगोह्यम्- सर्वप्रकाशं सवितारम्। ऐतन- आगच्छत। तदा। सविता- आत्मसूर्यः। तत्। वः- युष्माकम्। अमृतत्वम्। आसुवत्- आभिमुख्येन प्रेरितवान्। षू प्रेरणे। त्यम्- तम्। असुरस्य- प्राणदातुः सूर्यस्य। सूर्यसंबन्धम्। सूर्यदत्तस्य। भक्षणम्- रसस्य। चमसम्- सोमधारकपात्रमित्याधिभौतिके। रसोपलब्धिस्थानमित्याध्यात्मिके। एकं सन्तम्। चतुर्वयम्- बहुव्यूहम्। अकृणुत- कृतवन्तः। सामान्यतया निर्माणं त्वष्टुः सूर्यस्य कार्यम्। तस्य विशेषतया प्रणालीनां कल्पनं ऋभूणां सूर्यकिरणानां कार्यमिति भावः ॥३॥

विष्ट्वी शमी तरणित्वेन वाघतो मर्तासः सन्तो अमृतत्वमानशुः।

सौधन्वना ऋभवः सूरचक्षसः संवत्सरे समपृच्यन्त धीतिभिः॥ १.११०.०४

वाघतः- मन्त्रयुक्तस्योपासकस्य। शमी- शान्तकर्माणि। तरणित्वेन- तारणसङ्कल्पेन। विष्ट्वी- व्याप्य। मर्तासः- मर्त्याः। सन्तः- भवन्तोपि। अमृतत्वं। आनशुः- व्याप्तवन्तः। चित्किरणा बाह्योपाधिबन्धनमिश्रणैर्मर्त्या बभूवुः। किन्तु शोभनकर्मणा उपासनेन पुनः अमृतत्वं अनुभवन्तीति भावः। सौधन्वानाः- शोभनान्तरिक्षस्थाः। ऋभवः- चित्किरणाः। सूरचक्षसः- प्रकाशदर्शनाः। संवत्सरे- काले साधनान्यनुष्ठाय। धीतिभिः- स्वधारणाभिः। समपृच्यन्त- संयुक्ता अभवन्॥४॥

क्षेत्रमिव वि ममुस्तेजनेन एकं पात्रमृभवो जेहमानम्।

उपस्तुता उपमं नाधमाना अमर्त्येषु श्रव इच्छमानाः॥ १.११०.०५

उपस्तुताः- उपासककीर्तिताः। उपमम्- सूर्यौपम्यम्। नाधमानाः- याचमानाः। नाधृ याच्ञायाम्। अमर्त्येषु- अमृतस्वरूपेषु देवेषु। श्रवः- मन्त्रश्रवणोपलक्षितमनुभवम्। इच्छमानाः- इच्छन्तः। ऋभवः- चित्किरणाः। जेहमानम्- यतमानम्। जेहृ प्रयत्ने। एकम्। पात्रम्- चमसं

Dr. Rangani

सोमधारकपात्रमित्याधिभौतिके। रसोपलब्धिस्थानमित्याध्यात्मिके। तेजनेन- स्वतेजसा। क्षेत्रमिव- केदारक्षेत्रमिव। वि ममुः- बहुधा विभजनार्थं मानं कृतवन्तः। माङ् माने ॥५॥

आ मनीषामन्तरिक्षस्य नृभ्यः स्रुचेव घृतं जुहवाम विद्मना।

तरणित्वा ये पितुरस्य सश्चिर ऋभवो वाजमरुहन्दिवो रजः॥ १.११०.०६

स्रुचा- स्रुक्पात्रेण। घृतम्। इव- यथा। जुहवाम- प्रयच्छाम। तथा। अन्तरिक्षस्य- चित्ताकाशस्य। नृभ्यः- वीरेभ्यः ऋभुभ्यः चित्किरणेभ्यः। विद्मना- विद्यया। मनीषाम्। आ- मर्यादया प्रयच्छाम। अस्य- एतस्य। पितुः- जनकभूतस्यात्मसूर्यस्य। तरणित्वा- तरणकौशलानि। ये। सश्चिरे- प्रापुः। ते। ऋभवः। दिवो रजः- चिदाकाशसंबद्धम्। वाजम्- भोगममृतरसम्। आरुहन्- आरुह्य प्रापुरिति भावः ॥६॥

ऋभुर्न इन्द्रः शवसा नवीयानृभुर्वाजेभिर्वसुभिर्वसुर्ददिः।

युष्माकं देवा अवसाहनि प्रियेऽभि तिष्ठेम पृत्सुतीरसुन्वताम्॥ १.११०.०७

ऋभुः- चित्किरणसमूहः। नः- अस्माकम्। इन्द्रः- ईश्वरः। शवसा- बलेन। नवीयान्- अभिनवः। ऋभुः। वाजेभिः- शोभनगतिभिः। वज गतौ। वसुभिः- वृत्तिस्तम्भकारकैर्ध्यानैः। वसु स्तम्भे। वसुः- शरणभूतः। वस निवासे। ददिः- प्रदाता भवति। देवाः। युष्माकम्- भवताम्। प्रिये अहनि- प्रेमपात्रदैवप्रज्ञायाम्। असुन्वताम्- स्वार्थैकनिष्ठानामदायकानां लोभविशेषाणाम्। पृत्सुतीः- गणान्। अभि तिष्ठेम ॥७॥

निश्चर्मण ऋभवो गामपिंशत सं वत्सेनासृजता मातरं पुनः।

सौधन्वनासः स्वपस्यया नरो जिव्री युवाना पितराकृणोतन॥ १.११०.०८

Dr. Rangani

ऋभवः- चित्किरणाः। चर्मणः- त्वच इत्यर्थः। उपलब्धिस्थानादिति भावः। गाम्- विद्याभूतामदितिमखण्डप्रकृतिम्। निः- निःशेषेण। अपिंशत- तनूकृतवन्तः। पिश अवयवे। पुनः। मातरम्- गोरूपिणीमदितिम्। वत्सेन- वत्सोपलक्षितजीवेन। समसृजत। उपासकमदित्या समयोजयन्। सौधन्वानासः- शोभनान्तरिक्षस्थाः। नरः- नेतारः। स्वपस्यया- शोभनोदकोपलक्षितमूलशक्तिप्रवाहेण। जिव्री- जीर्णौ। जृष वयोहानौ। पितरौ- द्यावापृथिव्यौ शरीरमनसी वा। युवाना- अभिनवौ। अकृणोतन- अकुर्वन्॥८॥

वाजेभिर्नो वाजसाताविविड्ढ्यृभुमाँ इन्द्र चित्रमा दर्षि राधः।

तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥ १.११०.०९

वाजसातौ- रससंभक्तौ। वाजेभिः- रसैः। नः- अस्मान्। अविड्ढि- व्याप्नुहि। विष्लृ व्याप्तौ। इन्द्र- वशिन्। ऋभुमान्- चित्किरणयुक्तः सन्। चित्रम्- असाधारणाम्। राधः- संसिद्धिम्। राध संसिद्धौ। आ दर्षि- सादरं देहि। दृङ् आदरे॥९॥

Dr. Rangaji